

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.3(2).2022.12
UDC 159.964

THE ROLE OF ARCHETYPAL SYMBOLISM IN PSYCHODRAWINGS

Inesa Serhata

Lecturer of the department
of practical psychology

National Pedagogical Dragomanov University,
Pirogova str., 9, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-7366-675X>

e-mail: inesaserhata@gmail.com

Abstract: *The article reveals the meaning and essence of the concepts «archetype» and «symbolization» in the context of an in-depth analysis of psychodrawings. Attention is focused on the role of archetypal symbolization in the creation of images in psychodrawings. For a practical psychologist to work with psychodrawings and carry out their in-depth analysis, it is important to understand the psyche in its integrity – «conscious / unconscious» and take into account the individual uniqueness of the psyche of each respondent.*

The article describes the mechanisms of symbolization (hint, condensation, displacement) and their relationships with archetypal symbols. The commonality of archetypal symbolism in psychodrawings and dreams is outlined. The essence of deep knowledge of the psyche is revealed. The deep-corrective method of analyzing psychodrawings is characterized, which is based on psychodynamic theory and the practice of in-depth knowledge of the psyche in its integrity (conscious / unconscious). The peculiarities of the diagnostic and correctional process according to the ASPP method, which involves the use of visualized means of in-depth knowledge (psychodrawings, reproductions of art canvases, etc.) are defined. In deep psychocorrection according to the ASPP method, the use of a complex of thematic psychodrawings and reproduction of artistic canvases aims to illustrate the ability of the psyche to recode from an ideal reality into a materialized one, visualized in drawings and images. A separate picture cannot catalyze the dynamics of cognition of the psyche in its integrity (conscious / unconscious), so the use of a complex of thematic psychodrawings with the addition of reproductions of artistic canvases is an important point. In the deep psychoanalysis of drawings, an important aspect is to take into account: archetypal symbolism, because it is close to the language of the unconscious) and contributes to the representation of repressed content and dialogue, which actualizes the language of the conscious.

Key words: *active socio-psychological cognition, archetype, symbolization, deep cognition, psychodrawings.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.3(2).2022.12
УДК 159.964

РОЛЬ АРХЕТИПНОЇ СИМВОЛІКИ В ПСИХОМАЛЮНКАХ

Сергата І. О.

викладач кафедри практичної психології,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
вул. Пирогова 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-7366-675X>
e-mail: inesaserhata@gmail.com

Анотація. У статті розкривається значення та сутність понять «архетип» та «символізація» в контексті глибинного аналізу психомалюнків. Зосереджується увага на ролі архетипної символізації у створенні образів в психомалюнках. Для роботи практичного психолога з психомалюнками і здійснення їхнього глибинного аналізу, важливим є розуміння психіки у її цілісності – «свідоме / несвідоме» та врахування індивідуальної неповторності психіки кожного респондента.

В статті описано механізми символізації (натяк, згущення, зміщення) та їхні взаємозв'язки з архетипними символами. Окреслено спільність архетипної символіки в психомалюнках та сновидіннях. Розкрито сутність глибинного пізнання психіки. Охарактеризовано глибинно-корекційний прийом аналізу психомалюнків, який базується на психодинамічній теорії та практиці глибинного пізнання психіки в її цілісності (свідоме / несвідоме). Означено особливості діагностико-корекційного процесу за методом АСПП, який передбачає використання візуалізованих засобів глибинного пізнання (психомалюнки, репродукції художніх полотен тощо). В глибинній психокорекції за методом АСПП використання комплексу тематичних психомалюнків та репродукцій художніх полотен має на меті проілюструвати здатність психіки до перекодування із ідеальної реальності в матеріалізовану, візуалізовану в малюнках, зображеннях. Окремий малюнок не може каталізувати динаміку пізнання психіки у її цілісності (свідоме / несвідоме), тому важливим моментом є використання саме комплексу тематичних психомалюнків із доповненням репродукцій художніх полотен. При глибинному психоаналізі малюнків вагомим аспектом є врахування: архетипної символіки адже вона наближена до мови несвідомого) і сприяє репрезентації витісненого змісту та діалогу, що актуалізує мову свідомого.

Ключові слова: активне соціально-психологічне пізнання, архетип, символізація, глибинне пізнання, психомалюнок.

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. Архетипна символізація виражає зміст несвідомого й має певною мірою спільні характеристики для всього людства та набуває індивідуального значення в конкретних виявах активності суб'єкта. Для кожного суб'єкта в різні періоди життя існує своє особисте тлумачення того чи іншого символу, що пов'язано з унікальністю досвіду та динамічністю психіки, яка здатна змінюватись, реконструюватись.

Аналіз наукових джерел показав, що висвітлення феномену символізації було розпочате в психоаналізі: Ж. Лакан, П. Орбан, Ч. Райкрофт, Р. Руссійон, З. Фрейд та продовжено в роботах Т. Яценко, І. Євтешенко, Д. Дроздової, Л. Драголи, К. Бабенко, П. Теслюка, М. Мамардашвілі та ін. Характерну роль в дослідженні феномену архетипу та символізації набули праці саме З. Фрейда та К. Юнга. Поняття «архетип» досліджувалося також такими вченими, як С. Гроф, Е. Нойманн, К. Прібрам, О. Ранк, Е. Фромм, Ф. Шеллінг, Т. Яценко та ін.

Мета і завдання дослідження. Визначити зміст та роль архетипної символізації в психомалюнках.

Завдання дослідження: означити зміст понять «архетип» та «символізація»; розкрити особливості використання психомалюнків в глибокому пізнанні психіки; охарактеризувати значення архетипної символіки в психокорекційному процесі.

Методи дослідження. Дослідження ґрунтується на методі активного соціально-психологічного пізнання (АСПП), який розроблено Т. Яценко [7–9]. Робота в групах АСПП передбачає використання опосередкованих засобів глибокого пізнання психіки (комплекс тематичних психомалюнків, репродукції художніх полотен, моделювання із каменів тощо). Провідними механізмами глибокої психокорекції є позитивна дезінтеграція і вторинна інтеграція психіки на більш високому рівні її розвитку.

Виклад основного матеріалу. З. Фрейд розглядав архетипну символіку в контексті аналізу сновидінь і пов'язував її з механізмом символізації. Символізація – це «унікальний, притаманний тільки людині психічний процес заміщення одних образів іншими ідеаційними утвореннями, які характеризуються лише віддаленою подібністю із первісними уявленнями – подібністю, яка заснована на випадкових, вторинних, малоістотних деталях» [1, с. 193].

При аналізі сновидінь З. Фрейдом [1] були відкриті механізми символізації: натяк, згущення, зміщення, образність, вторинна обробка. В наукових дослідженнях Т. Яценко [6] уточнено зміст таких механізмів, як згущення, зміщення, натяку, локалізації, генералізації, маскування кількістю, від супротивного, гіперболізації, мінімізації, схематизації в контексті психодинамічного розуміння психіки. Натяк є одним із «найдієвіших» механізмів символізації.

Художній твір відображає природу явищ цілісно, що дає змогу використовувати полотна в цілісному пізнанні психічного в якості посередника, провідника між свідомим (матеріальне) і несвідомим (ідеальне) в психоаналітичному процесі. Сприйняття за своєю природою є символічним. Розкриття несвідомого можливе лише через розуміння та інтерпретацію символів, які проявляються в сновидіннях, малюнках, художніх творах та виражаються за допомогою архетипів: «Архетип у взаємозв'язку з механізмами символізації (натяк, згущення, зміщення та ін.) прагне поєднати, протилежності психіки й імпліцитно представити їх в цілісності образу. Це відбувається завдяки трансформуванню несвідомого в символи, які компенсують втрачені зв'язки між підструктурами» [9].

К. Юнг визначав архетип як несвідомий зміст, який «змінюється, усвідомлюється та сприймається під впливом того індивідуального свідомого, на поверхні якого він виникає» [3, с. 65]. Архетип – це не просто окремі образи, а інстинкт, який дає змогу передавати прихований психологічний зміст (К. Юнг). У глибинному пізнанні важливою є проблема дешифрування символіки, зокрема й архетипу (Т. Яценко). За Е. Нойманном, архетипи колективного несвідомого спочатку є безформними психічними структурами, які набувають видимих контурів та конкретизації в мистецтві. Вчений писав: «Архетипи видозмінюються середовищем, через яке вони проходять, тобто їхня форма змінюється в залежності від часу, місця і психологічного комплексу індивідуума, в якому вони проявляються» [5]. Архетип недоступні безпосередньому спостереженню і розкриваються лише побічно – через їх проекцію на зовнішні об'єкти. Саме тому ми маємо можливість до розуміння індивідуальної неповторності архетипу. Архетипи каталізують об'єктивування психічного (ідеального) назовні у візуалізованій самопрезентації суб'єкта. В контексті цього Т. Яценко зазначає: «Опредметнена символізація психіки має перевагу над вербальними формами завдяки процесам внутрішнього смислового «конденсату», узагальненого абстрагування і фільтрації смислів від сюжетно-ситуативної конкретики. Предметнені форми презентації забезпечують перспективу визначення логічної впорядкованості психіки шляхом психоаналітичної інтерпретації поведінкового матеріалу, що спирається на очевидне, спостережуване, порівнюване і т. д. Синтезована форма матеріалізовано-візуалізованих презентацій дозволяє в вербально-діалогічній взаємодії здійснити порційне, багаторівневе дослідження смислового навантаження» [8]. Варто також зауважити, що завдяки механізмам символізації та архетипній символіці відкривається можливість аналізувати психологічні тенденції психіки респондентів.

Архетип, представляючись в конкретному образі, за своїм змістом виходить за його межі. Архетипна символізація сприяє енергетичному наповненню («оживленню») образу, що свідчить про його інтеграцію з потентними підструктурами психіки, що мають латентний безпосередній зв'язок із Ід. Згідно психодинамічного підходу, це «... відбувається завдяки трансформуванню несвідомого в символи, які об'єктивують втрачені зв'язки між підструктурами» [6]. Індивідуалізований зміст архетипу може бути розкритий (зрозумілий) лише за умови усвідомлення його суб'єктом, в процесі пізнання системно-логічної впорядкованості поведінкового матеріалу, що каталізує саморефлексію. При цьому важливою є причетність суб'єкта до процесу пізнання смислового навантаження власних репрезентантів.

В методичному аспекті підхід до аналізу малюнків поєднується з психоаналітичним, для їхнього цілісного розуміння, щоб мати системні характеристики, які визначають логіку несвідомого.

З. Фрейд вважав, що образотворче мистецтво має багато спільного з фантазіями і сновидіннями через зняття психологічної напруги, яка виникає при фрустрації інстинктивних потреб, і реалізовує компенсаторну функцію. На думку вченого, в сновидінні відбувається символізація несвідомого з метою уникнення цензури: «У психічному комплексі, який зазнав впливу цензури, єдиною недоторканою складовою частиною є афекти; лише вони можуть вказати нам правильний шлях до тлумачення» [1, с. 274].

Аналіз психомалюнків показав неймовірно велику роль у визначенні спільних аналогій та системних характеристик – архетипів. Саме вони і еднають психома-

люнок зі сновидінням, за словами К. Юнга, створюють «базові схеми» несвідомого. З. Фрейд та К. Юнг убачали в снах основу, вихідну точку процесу вільних асоціацій. К. Юнг пише: «З. Фрейд зробив просте, але глибоке спостереження, – якщо захопити того, хто бачив сон, продовжувати розповідь про нього в думках, на які він наводить, то пацієнт піде досить далеко...» [5].

Також глибинно-корекційна робота з психомалюнками дещо подібна з роботою аналітика зі сновидіннями в тому плані, що він тримається ближче до сну, а в діалогічній взаємодії з респондентом акцентується увага на психомалюнку. Характер і зміст зображень визначає спонтанність. Саме це єднає тематичний малюнок з вільними асоціаціями, які досліджував К. Юнг, пропонуючи пацієнтам «тести словесних асоціацій», або ж з малюнками, в яких пацієнти відображали свої сновидіння, що фактично ставало визначенням теми малюнка.

В групах АСПП часто виникають ситуації, в процесі глибинної психокорекції, поєднання аналізу психомалюнків зі сновидіннями. Групова психокорекція нерідко актуалізує роботу зі сновидінням. Досить часто сновидіння сприяє здійсненню катарсису або ж уночі, в процесі сну, або ж під час розповіді в групі. У контексті вищесказаного можна констатувати спільність між сновидінням і психомалюнком, хоч вони й відрізняються характером виникнення та внеском свідомого й несвідомого в зміст зображення (в кінцевий результат), їх єднає образність. Психоаналітики підкреслювали, що образи, які з'являються у снах, набагато життєвіші й живіші, ніж відповідні їм поняття й переживання наяву. «Уві сні поняття можуть виражати своє несвідоме значення» [6].

Значимість малюнка також підкреслював ще К. Юнг, який пропонував пацієнтам «намалювати те, що явилось їм у сні чи в фантазії». Він акцентував, що тут йдеться не про мистецтво малювання, а про щось інше. Якраз малювання в його розумінні сприяє активності тих аспектів психіки (пов'язаних із дитинством), які були бездіяльними. Людина не лише говорить про це, а й робить це. Існує велика різниця між бесідою й багатогодинною працею, пов'язаною з малюванням. Якби це було для людини беззмістовним, вона відчула б непереборну відразу до таких занять і не виконувала б їх. Завдяки малюнку в фантазію проникає елемент реальності, й тепер ці картини починають справляти самостійний реальний вплив. Малюнок має психокорекційну функцію. «Відображаючи сам себе, він стає здатним сам себе й формувати» [8]. Відбуваються такі зміни позицій і цінностей, такі зміщення центру ваги особистості, передати які дуже важко.

Сам по собі малюнок є неінформативним саме тому, його потрібно наповнити глибинно-психологічним змістом. Цьому сприяє діалогічна взаємодія психолога з респондентом. В цьому ми знаходимо спільність нашого розуміння обмеженості можливостей лише малюнка, що зумовлює необхідність його єднання з вербальною роботою, висловлену К. Юнгом, який писав: «малювання недостатнє... потрібно ще інтелектуально й емоційно збагнути образи, завдяки чому вони не лише стають зрозумілими, а й морально інтегруються свідомістю» [9].

В роботі з комплексом психомалюнків, за методом АСПП, акцент ставиться на тому, щоб синтезовано пізнати логіку несвідомого. Зокрема, про логіку несвідомого К. Юнг пише: «Той, хто збирається вивчати душу, не повинен сплутувати її зі свідомістю, інакше він сам приховує предмет свого дослідження від власного погляду» [5].

Глибинно-психологічна практика показує важливість розуміння психічної реальності через дієвість того чи іншого її компонента: реальне те, що діє (що ак-

тивне). К. Юнг зазначав, що малюнок не може бути пояснено лише раціональними поняттями свідомості, тому навіть мої пацієнти обґрунтовано віддають перевагу символічному відображенню та його інтерпретації. Психоаналітичні особливості психомалюнків в контексті їхньої інтерпретації ще раз вказують на важливість розуміння архетипної символізації в пізнанні психіки суб'єкта.

Висновки Архетипи можна зрозуміти і пізнати лише за умови їх перетворення в образи, що передбачає їхнє наповнення індивідуально-неповторним змістом психіки суб'єкта. Архетипи прямо не причетні до створення змісту психіки, вони лише забезпечують, каталізують його перекодування в образні, опредметнені форми, які досяжні прямому спостереженню і подальшому глибинному вивченню. Архетипна символізація у діагностико-корекційному процесі допомагає окреслити особистісну проблематику суб'єкта та сприяє відображенню несвідомого змісту психіки. Метод комплексу тематичних психомалюнків сприяє пізнанню глибинно особистісних передумов неусвідомлюваних проблем суб'єкта та розвитку соціально-перцептивних характеристик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фрейд З. Толкование сновидений. Пер. з нім. З. Фрейд. Київ : Здоров'я, 1991. 384 с.
2. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
3. Юнг К. Г. Людина та її символи. Київ : Центр учбової літератури, 2022. 436 с.
4. Яценко Т., Чобітько М., Доцевич Т. Малюнок у психокорекційній роботі психолога-практика (на матеріалі психоаналізу комплексу тематичних малюнків). Черкаси : Брама, 2003. 216 с.
5. Яценко Т. С., Глузман О. В. Методологія глибинно-корекційної підготовки психолога. Дніпропетровськ : Інновація, 2015. 394 с.
6. Yatsenko T. S. «Implicit order» as a form of manifestation the contradictory nature of the psychic integrity. *American Journal of Fundamental, Applied and Fundamental Research*. 2017. № 3. P. 93-111.
7. Yatsenko T. S. The phenomenon of «implicit order» of in-depth cognition of the psyche. *Technologies of intellect development*, 2017. Vol. 2. № 5.
8. Yatsenko T., Galushko L. The archetypal ability of the psyche to transcode the ideal realities into the materialized. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*, 2018. № 27 (3). P. 15-32.

REFERENCES:

1. Freud, S. (1991). *Tolkovanie snovidenii* [The Interpretation of Dreams]. (S. Freud, Trans). Kyiv : Zdorov'ya [in Ukrainian].
2. Shapar, V. B. (2007). *Suchasnyi tлумachnyi psykholohichnyi slovnyk* [Modern Explanatory Psychological Dictionary]. Kharkiv : Prapor [in Ukrainian].
3. Jung, C. G. (2022). *Liudyna ta yii symvoly* [Man and His Symbols]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
4. Jung, C. G. (2022). *Psykholohiia nesvidomoho* [The Psychology of the Unconscious]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
5. Yatsenko, T., Chobitko, M., & Dotsevych, T. (2003). *Malyunok u psykokorektsiyniy roboti psykhologa-praktyka (na materialy psykhoanalizu kompleksu tematychnykh malyunkiv)*

[Drawing in Psycho-Correctional Work of a Practicing Psychologist (based on the material of psychoanalysis of a complex of thematic drawings)]. Cherkasy : Brama [in Ukrainian].

6. Yatsenko, T. S., & Hluzman, O. V. (2015). Metodolohiia hlybynno-korektsiinoi pidhotovky psykholoha [Methodology of Deep-Correctional Training of a Psychologist]. Dnipro : Innovatsiia [in Ukrainian].

7. Yatsenko, T. S. (2017). «Implicit order» as a form of manifestation the contradictory nature of the psychic integrity. *American Journal of Fundamental, Applied and Fundamental Research*, 3, 93-111 [in English].

8. Yatsenko T. S. (2017). The phenomenon of «implicit order» of in-depth cognition of the psyche. *Technologies of intellect development. Vol. 2, 5* [in English].

9. Yatsenko T., Galushko L. (2018). The archetypal ability of the psyche to transcode the ideal realities into the materialized. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools. No. 27 (3), 15-32* [in English].